ПРЕДМЕТ ПСИХОЛОГІЇ ВБИВЦІ У СИСТЕМІ ЮРИДИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ, КРИМІНОЛОГІЇ ТА СУДОВОЇ ПСИХІАТРІЇ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ

***Пінчук І. В.**, Київський університет інтелектуальної власності та права*

DOI: 10.53672/ej.6.2026.05.08 Check for updates

Анотація. У тезах здійснено порівняльний аналіз предмета психології вбивці в юридичній психології, кримінології та судовій психіатрії, визначено їхні спільні й відмінні риси та шляхи міждисциплінарної взаємодії. Авторка показує, що юридична психологія досліджує психологічні закономірності злочинної поведінки, зокрема феномен «маски нормальності» та механізми психологічного захисту серійних убивць; кримінологія розглядає особу вбивці як елемент причинності злочинності; судова психіатрія вивчає психічні розлади у зв'язку з осудністю. Зроблено висновок, що спільна мета цих дисциплін досягається через комплексну судову психолого-психіатричну експертизу, яка дозволяє одночасно оцінити психологічні й психопатологічні чинники.

Ключові слова: психологія вбивці, юридична психологія, кримінологія, судова психіатрія, комплексна судова психолого-психіатрична експертиза

Постановка проблеми. Дослідження особистості вбивці є міждисциплінарним за своєю природою. Водночас кожна з наук – юридична психологія, кримінологія та судова психіатрія – формує власний предметний фокус, методологічний апарат і практичну мету. Відсутність чіткого розмежування цих предметів призводить до методологічної плутанини в експертній практиці, дублювання висновків та суперечностей у судових рішеннях. Проблема полягає в тому, що на практиці межі між психологічним, кримінологічним та психіатричним аналізом особи вбивці часто розмиваються, що ускладнює кваліфіковане використання спеціальних знань під час розслідування вбивств.

Мета. Здійснення порівняльного аналізу предмета психології вбивці у трьох зазначених дисциплінах, визначення їхніх спільних і відмінних рис та окреслення шляхів міждисциплінарної взаємодії.

Аналіз стану опрацювання питання.

У науковій літературі окремі аспекти цієї проблематики досліджувалися фрагментарно. Кримінальна психологія як основний теоретичний розділ юридичної психології вивчає психічні закономірності в системі «людина – злочин».

Її предмет – психічні закономірності, які проявляються в процесі формування злочинної установки особистості, підготовки і скоєння злочину. Кримінальна психологія вивчає, пояснює та прогнозує психологічні аспекти, пов'язані зі злочинністю. Кримінологія розглядає особу злочинця як один із центральних елементів науки. Однією з основних складових предмета науки кримінології є вчення про особу, яка вчинила кримінальне правопорушення. Без вивчення особи злочинця неможливо до кінця з'ясувати всі інші кримінологічні проблеми, чи то детермінанти злочинності чи організація боротьби з нею [1].

Судова психіатрія вивчає різні психічні розлади стосовно питань кримінального і цивільного права, кримінального і цивільного процесу. Предметом судово-психіатричної експертизи є психічний стан особи у певні юридично значущі проміжки часу. Її основна мета – встановити, чи перебувала особа у стані осудності під час вчинення протиправного діяння. Дослідники заз-

начають, що принцип діалектичної єдності інтеграції та диференціації судових експертних наук розкривається через спільне дослідження психіатром і психологом юридичних критеріїв та розмежування психопатологічних або психологічних факторів.

Виклад основного матеріалу.

Порівняльний аналіз предмета психології вбивці у трьох дисциплінах дозволяє виокремити ключові відмінності.

1. Юридична психологія (кримінальна психологія)

Зосереджується на психологічних закономірностях злочинної поведінки. Її предмет – це психічні процеси, стани та властивості, що виникають і функціонують у системі «людина – злочин». Кримінальна психологія інтенсивно взаємодіє зі складовими юридичної психології – судовою та пенітенціарною. Серед інших психологічних галузей виокремлюється загальна, порівняльна, соціальна, екстремальна психологія.

Кримінальна психологія досліджує природу злочинної поведінки, злочинну мотивацію, формування злочинних установок. Особливий інтерес становить феномен «маски нормальності» та механізми психологічного захисту, притаманні серійним вбивцям. Механізми психологічного захисту особистості – це ті засоби, які найчастіше використовують злочинці для того, щоб наважитися на вчинення злочину або впоратися з напруженням після його вчинення. На прикладі серійних убивць дослідники демонструють механізми раціоналізації, заміщення, інтроекції, витіснення, проекції. Ці механізми не усвідомлюються особою і викривляють її сприйняття, пов'язуючись зі змістом вини як елемента суб'єктивної сторони вчиненого злочину [2, с. 10–11].

Важливим напрямом є дослідження психологічного портрета серійного вбивці, який формується з урахуванням таких чинників, як соціальне походження, ранні психотравми, типологія особистості, психопатологічні риси, девіантна сексуальність, ставлення до жертв і контролю, а також тенденції до ритуалізації або символічного змісту вбивств. Психологічний портрет серійного вбивці досліджували представники психологічної галузі знань, зокрема Г. В. Котолик. У роботі наведено основні класифікації серійних убивць за мотиваційним, поведінковим та психологічним критеріями. Окрему увагу приділено узагальненню криміналістичних моделей поведінки, характерних для певних типів злочинців, зокрема: повторюваність сценаріїв, ритуальні дії, географічна локалізація, «підпис» злочинця, спосіб знищення або збереження тіла.

2. Кримінологія

Розглядає особу вбивці крізь призму соціально-правового аналізу. Її предмет – особа злочинця як елемент причинності злочинності та об'єкт запобігання. Предметом кримінології є вивчення злочинності як історично змінного соціально-правового явища, причин злочинності, особи злочинця і заходів із попередження злочинів. Кримінологічне вивчення особистості злочинця включає в себе два важливих феномени, такі як «особистість» (її фізичні, психічні, соціальні властивості) та «злочинна поведінка» [3].

Кримінологія використовує типологізацію злочинців, аналіз соціальних зв'язків і взаємодії особи із соціальним середовищем.

Кримінологічне вчення про особу злочинця включає вивчення осіб, які вчинили кримінальні правопорушення. В однакових умовах різні люди поводяться по-різному: одні дотримуються закону, інші його порушують. Це дає підстави вважати, що особи, які обрали антисуспільний варіант поведінки, чинять так внаслідок певних їх властивостей, що обумовили саме цей вибір. Спроби визначити зв'язок між особистістю злочинця і його злочинною поведінкою здійснювались неодноразово, але так і не завершились успіхом [4].

3. Судова психіатрія

Має своїм предметом психічні розлади особи вбивці в їхньому судово-психіатричному значенні. Судова психіатрія – це спеціальний та самостійний розділ психіатрії, який вивчає різні психічні розлади стосовно питань кримінального і цивільного права, кримінального і цивільного процесу. Вона вирішує питання осудності, обмеженої осудності та неосудності, застосування примусових заходів медичного характеру.

Осудність, згідно з нормами кримінального права, є обов'язковою умовою притягнення особи до кримінальної відповідальності. Натомість неосудність виключає таку відповідальність, адже вважається, що хворобливі порушення психіки заважають людині усвідомлювати свої дії або керувати ними. Неосудність закріплена у статті 19 Кримінального кодексу України [5, с. 240].

Судово-психіатрична експертиза під час розслідування вбивств призначається здебільшого амбулаторно, рідше – стаціонарно, у виняткових випадках – посмертні судово-психіатричні експертизи.

Міждисциплінарна взаємодія психіатра і психолога в експертній практиці ґрунтується на принципі розмежування психопатологічних і психологічних факторів. Предметом комплексної судової психолого-психіатричної експертизи є психічний стан особи у певні юридично значущі проміжки часу.

Висновки. Проведений порівняльний аналіз дозволяє сформулювати такі узагальнення: предметна відмінність трьох дисциплін полягає у фокусі дослідження: юридична психологія вивчає психологічні закономірності злочинної поведінки; кримінологія – особу злочинця в системі соціальної детермінації злочинності; судова психіатрія – психічні розлади та їхній вплив на осудність. Методологічна відмінність виявляється у переважанні психологічних методів (спостереження, бесіда, тестування) у кримінальній психології, соціологічних і статистичних методів – у кримінології, клінічних методів – у судовій психіатрії.

Спільна мета – забезпечення правосуддя кваліфікованою інформацією про особу вбивці – досягається через комплексну судову психолого-психіатричну експертизу, яка дозволяє одночасно оцінити як психологічні, так і психопатологічні чинники. Перспективним напрямом є подальша інтеграція знань трьох дисциплін у формі міждисциплінарних експертних досліджень, що відповідає європейським стандартам судової експертизи.

Список використаних джерел

1. Дільна З. Допит серійних вбивць: процесуальні та тактико-психологічні особливості. Проблеми сучасних трансформацій. Серія : право, публічне управління та адміністрування. 2025. № 18. DOI: https://doi.org/10.54929/2786-5746-2025-18-01-26

2. Фріс П. Кримінальне суспільство і кримінальна політика. Юридичний вісник України. 2016. 18 листоп. – 1 груд. С. 10–11.

3. Розовенко Е. Чинники формування особи серійного вбивці. Наукові перспективи. 2026. № 1 (67). С. 1503–1511. DOI: https://doi.org/10.52058/2708-7530-2026-1(67)-1503-1511

4. Дрьомін В. М., Мельничук Т. В., Стрельковська Ю. О. Кримінологія. Особлива частина : навч.-метод. посіб. Одеса : Гельветика, 2018. DOI: https://doi.org/10.32837/11300.12017

5. Марчук А. І. Судова психіатрія : навч. посіб. Київ : Атіка, 2003. 240 с.

The Subject Matter of the Psychology of the Killer in the System of Legal Psychology, Criminology and Forensic Psychiatry: A Comparative Analysis

Pinchuk I. V.

Abstract. The paper presents a comparative analysis of the subject matter of the psychology of the killer in legal psychology, criminology and forensic psychiatry, and identifies their common and distinctive features as well as avenues for interdisciplinary interaction. The author shows that legal psychology studies the psychological regularities of criminal behaviour, including the phenomenon of the "mask of sanity" and the psychological defence mechanisms of serial killers; criminology considers the offender's personality as an element of the causation of crime; and forensic psychiatry studies mental disorders in connection with criminal responsibility. It is concluded that the common goal of these disciplines is achieved through a combined forensic psychological-psychiatric examination, which allows the simultaneous assessment of psychological and psychopathological factors.

Keywords: psychology of the killer, legal psychology, criminology, forensic psychiatry, combined forensic psychological-psychiatric examination

Бібліографічний опис (ДСТУ 8302:2015): Пінчук І. В. Предмет психології вбивці у системі юридичної психології, кримінології та судової психіатрії: порівняльний аналіз. Судово-психологічна експертиза. Застосування поліграфа і спеціальних знань в юридичній практиці. 2026. Т. 11, № 5 (65). С. 53–56. DOI: https://doi.org/10.53672/ej.6.2026.05.08.